

UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA”
FACULTATEA DE DREPT „SIMION BĂRNUȚIU”

TEZĂ DE DOCTORAT

Rezumat

DREPTUL LA UN PROCES CIVIL ECHITABIL ÎN LUMINA
CONVENȚIEI EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI ȘI
A JURISPRUDENȚEI ÎN MATERIE

Conducător științific

Profesor univ. dr. Ioan LEȘ

Doctorand

George Eduard ROGHINĂ

SIBIU

2012

Motto:

“ Injustice anywhere is a threat to justice everywhere”

„Nedreptatea oriunde este o amenințare la adresa justiției pretutindeni”

Martin Luther King (1929-1968)

Lucrarea este structurată pe patru mari părți, din punctul de vedere al obiectului tematic pe care-l surprinde.

Prima parte se axează pe dimensiunea internațională a dreptului la un proces echitabil – dată de ansamblul instrumentelor care-l consacră, protejuesc și promovează¹.

Cea de-a doua parte se fundamentează pe analiza cadrului juridic intern² în materie – cu expunerea standardelor statuate de textul articolului 6 paragraful (1) al Convenției, respectiv instituite de jurisprudența instanței europene de la Strasbourg – acel „instrument viu” de adaptare a realităților sociale existente în statele membre ale Consiliului Europei (și părți la Convenție) la exigențele «convenționale». Conținutul acestei părți este dat de examinarea «semnificației» componente de prim rang a procesului echitabil, în concret a „dreptului la un tribunal (cu fațeta sa esențială înfățișată de dreptul de acces la justiție/la un judecător) stabilit de lege, independent și imparțial”.

¹ În cadrul capitolului I intitulat „Cadrul juridic internațional privind dreptul la un proces echitabil” este întreprinsă o trecere în revistă a izvoarelor și sitemelor, universale și regionale, de protecție a drepturilor omului. În continuare, sunt analizate principalele instrumente legale ce conțin în terminis exigențele necesare realizării cadrului propice exercitării dreptului la un proces echitabil. De asemenea, sunt reliefate importanța și scopul dreptului la un proces echitabil, în special prin raportare la garanțiile general aplicabile în această materie statuate de Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice (P.I.D.C.P., O.N.U.). În același context, este adus în prim plan documentul cu «valențe juridice» (de la 1 decembrie 2009, momentul ratificării Tratatului de la Lisabona de către statele membre ale Uniunii Europene) al U.E. ce conține un catalog de drepturi și libertăți fundamentale ale omului – în cuprinsul căruia sunt prezente și garanții specifice procesului echitabil – și anume Carta Drepturilor Fundamentale.

² Conținutul capitolului al II-lea intitulat „Cadrul juridic intern privind dreptul la un proces echitabil” este circumscris definiției și naturii juridice a dreptului la un proces echitabil, respectiv analizării acestuia dintr-un întreg punct de vedere, și anume: dreptul la un proces echitabil – drept fundamental al ființei umane; premisă a preeminenței dreptului într-o societate democratică; principiu de organizare și funcționare a justiției. «Esența» acestui capitol este reprezentată de examinarea – în lumina Convenției Europene a Drepturilor și Libertăților Fundamentale și a legislației interne – premisei esențiale a «procesului echitabil», și anume „dreptul la un tribunal (cu atributele sale) stabilit de lege, independent și imparțial”. O componentă de prim rang a acestei premise este înfățișată de „dreptul de acces liber la justiție”, sau cum afirmă însăși Curtea Europeană, „la un judecător”. În același capitol sunt tratate, succint, noțiunea și «caracteristicile» „hotărârilor pilot” pronunțate de instanța europeană de contencios al drepturilor omului în diverse «domenii de incidență» (între care și «procesul echitabil») ocrotite prin dispozițiile Convenției Europene și a Protocoalelor sale adiționale. În legătură cu această din urmă precizare, trebuie să menționez faptul că am socotit util a prezenta «aspectele» – socotite importante – relative la „hotărârile pilot” pronunțate „ca urmare a încălcării sistematice de către un stat parte la Convenție a unuia sau mai multor drepturi-garanții convenționale” – deoarece concluziile și recomandările instanței de la Strasbourg, din cuprinsul unor asemenea hotărâri, se înfățișează drept un remediu indirect efectiv pentru încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului de către statele membre ale Consiliului Europei (și „Înalte” părți contractante la Convenția Europeană).

Cea de-a treia parte³ tratează exigența „duratei rezonabile” ce trebuie să caracterizeze un proces civil (echitabil) și criteriile de apreciere a unei atare durate, respectiv importanța dreptului la un recurs efectiv prevăzut de articolul 13 din Convenția Europeană.

Ultima parte abordează principalele «măsurile legislative» întreprinse de statul român, prin Legea nr. 202/2010 și prin Noul Cod de Procedură Civilă, în vederea accelerării soluționării proceselor civile. De asemenea, sunt reliefate, succint, câteva aspecte relative la reforma sistemului judiciar românesc – cale spre consolidarea statului de drept și condiționalitate (necesar a fi îndeplinită) în cadrul Mecanismului de Cooperare și Verificare pe Justiție (MCV) instituit de Comisia Europeană⁴ (U.E.).

În concret, prin prezentul studiu am dorit a aduce în prim plan – în limite obiective – cadrul juridic intern și internațional în materia dreptului la un proces echitabil, cu surprinderea exigențelor procedurale ale art. 6 paragrafului (1) propovăduite de instrumentul european convențional de protecție a drepturilor omului.

Este adevărat, că se poate reproșa faptul că s-a insistat prea mult pe dimensiunea internațională (universală și regională) și prea puțin pe chestiuni specifice ordinii juridice naționale, însă nu trebuie trecut cu vederea aspectul potrivit căruia, în lumina articolului 11 alin. (2) din Constituția României (republicată), actele juridice internaționale ratificate de Parlament „fac parte din dreptul intern”, având chiar – în cazul existenței unor dispoziții potrivnice (neconcordante) între ele și legislația internă (bineînțelese în materia drepturilor omului) – întâietate (prioritate), conform alineatului (2) al articolului 20 din aceeași lege fundamentală. Ca să nu mai vorbesc de faptul că este de domeniul evidenței inconsecvența legiuitorului român (fie el ca regulă legislativul, sau ca situație de excepție/situație urgentă – la noi, din nefericire, deturnată de la scopul ei juridico-constituțional – guvernul prin intermediul ordonanțelor de urgență) în materia reglementării din domeniul dreptului procesual civil: operând modificări, revenind asupra lor, întârziind aplicarea Noului Cod de Procedură Civilă – până la momentul în care Comisia Europeană (U.E.) ne-a «recomandat» implementarea cât mai rapidă a respectivului

³ Capitolul al III-lea este «dedicat» examinării articolului 13 din instrumentul european de protecție a drepturilor omului ce consacră „dreptul la un recurs (intern) efectiv”. În acest sens, sunt analizate «natura juridică», «conținutul dreptului la un recurs efectiv» și tipurile de «recurs» în ordinea juridică internă a statelor părți la Convenție în cazul nerespectării „termenului rezonabil”. Aprecierea «duratei rezonabile», semnificația, condițiile în care aceasta este garantată și criteriile jurisprudențiale de analizare a sa, se înscru, de asemenea, ca parte integrantă a acestui capitol. Totodată, sunt prezentate și o serie de prevederi din noul Cod de Procedură Civilă menite a asigura procesul echitabil în „termen rezonabil” („optim și previzibil”).

⁴ Decizia Comisiei Europene, din 13 decembrie 2006, ce stabilește „un mecanism de cooperare și verificare a progresului înregistrat în România relativ la anumite «condiționalități» în domeniile «reformei judiciare» și «luptei împotriva corupției»”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/romania/ro_accompanying_measures_1206_en.pdf.

Cod (și nu numai) –, astfel că acest considerent a constituit elementul determinant în luarea rezoluției mele în sensul examinării standardelor internaționale, de nivel universal și regional, în cuprinsul lucrării, dar bineînțeles cu tratarea și a reglementării existente, în domeniu, în dreptul intern⁵.

Cunoașterea și însușirea, în primul rând, a conținutului articolului 6 alineatul (1) se înfățișează ca un element esențial pentru aprecierea corectă a dispozițiilor legale interne în lumina spiritului «convențional» și «jurisprudențial» european. De asemenea, ca stat membru al organizației Consiliului Europei, este imperios să ne aliniem continuu la recomandările Comisiei Europene (Co.E.) specializate pe domeniul Eficientizării Justiției (CEPEJ, Commission européenne pour l'efficacité de la justice). Acest lucru, actualmente, se poate lesne observa prin recenta prevedere legală privind dreptul la un proces echitabil, în „termen optim și previzibil”, a Noului Cod de Procedură Civilă⁶.

După cum judicios s-a remarcat în literatura de specialitate în materie, noțiunea de „proces echitabil” este una aproape imposibil de definit din cauza „condițiilor speciale în care a apărut între constantele drepturilor și libertăților fundamentale în sistemele juridice contemporane”. În lipsa unei posibile definiții, noțiunea de „proces echitabil” a fost frecvent utilizată pentru a desemna ansamblul drepturilor-garanții de ordin procedural, oferite justițiabililor prin art. 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului, care permit punerea în valoare a drepturilor protejate prin instrumentul european.

Asemeni operațiunii de definire a instituției juridice a „procesului echitabil”, determinarea naturii juridice a acesteia comportă valențe dificile de stabilit, în sensul că „este atât de complexă în conținut și implică atât de multe obligații pentru state, încât este imposibil de spus dacă persoana de drept privat titulară a acestui drept beneficiază de un drept sau de o libertate, dacă este un drept absolut ori un drept relativ, dacă obligația este una negativă ori una pozitivă sau dacă obligația statului este una negativă ori una pozitivă sau dacă obligația impusă statului este o

⁵ În «registru» îmbunătățirii cadrului (legislativ) juridico-procesual de soluționare a litigiilor în materie civilă, capitolul al IV-lea, «face vorbire» despre principalele măsuri legislative întreprinse de statul român – în special prin Legea nr. 202/2010 (publicată în Monitorul Oficial nr. 714 din 26 octombrie 2010).

⁶ Ultimul capitol (V) denumit „Reforma sistemului judiciar românesc – cale spre consolidarea statului de drept” abordează, în sinteză, Mecanismul de Cooperare și Verificare în domeniul justiției instituit de Comisia Europeană (U.E.), Strategia de dezvoltare a justiției ca serviciu public (2010-2014) a Ministerului român de Justiție, «recomandarea» Comisiei Europene pentru Eficientizarea Justiției (CEPEJ, Co.E.) în sensul remedierii duratei excesive a proceselor și acreditării sintagmei „termen optim și previzibil” de soluționare a proceselor. În același timp, este subliniată importanța justiției – specifică unei societăți democratice – și a reformei sistemului judiciar românesc înspre consolidarea statului de drept.

obligatie de rezultat sau de mijloace”. Sigur că, privite în individualitatea lor, dreptul de acces la justiție, dreptul la o instanță independentă și imparțială, dreptul la o procedură contradictorie, dreptul la asistență juridică și celelalte care intră în noțiunea foarte largă de „drept la un proces echitabil” pot face obiectul unor astfel de valențe, însă o precizare generală cu privire la întreg conținutul acestuia nu poate fi formulată. Această din urmă constatare este întărită și de Loucaides - unul din judecătorii Curții Europene a Drepturilor Omului, într-una din opiniile sale dizidente, în care a punctat aspectul că „nu există o definiție a termenului de echitate în scopul aplicării Convenției. Nu este un termen definit anterior în viața juridică și totodată nu trebuie să i se dea un înțeles strict tehnic”.

Dificultățile anterior precizate își au obârșia în evoluția pe care au cunoscut-o garanțiile procedurale, de la opera instanțelor britanice și americane (sistemul *common law*) la interpretarea dată ulterior de Curtea Europeană (de Comisie, până în anul 1998) - raportată tangențial și la specificitățile sistemului continental - prin intermediul jurisprudenței sale în materie. În adevăr, „numai prin intermediul articolului 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului noțiunea de «proces echitabil» a intrat în patrimoniul juridico-procesual al statelor Europei continentale. Este vorba de un aport al *common law* în care noțiunea își are originea”.

În pofida acestei dificultăți rezultate din confluența a două sisteme juridice destul de diferite – sistemul continental și cel anglo-saxon –, situația justițiabililor, din punct de vedere practic, nu este afectată, ci dimpotrivă favorizată, iar acest lucru se datorează în primul rând principiului - constant aplicat de Curte în jurisprudența sa - asigurării drepturilor de-o manieră „efectivă și concretă”, și nicidecum „iluzorie și pur teoretică”. Așadar, după cum judicios s-a opinat în literatura juridică de specialitate de către domnul profesor Dragoș Bogdan, din punctul de vedere al unui justițiabil, este mai puțin important că a câștigat procesul împotriva statului pentru încălcarea „egalității armelor” sau a „contradictorialității” ori a ambelor, deoarece indiferent de unghiul sub care se analizează situația aleasă, Curtea ajunge în cele din urmă la soluția corectă a încălcării unui aspect al echității. *In concreto*, ambiguitatea noțiunii „procesului echitabil” nu constituie o caracteristică esențialmente negativă, dat fiind faptul că permite instanței europene să descopere, în cadrul echității *stricto sensu*, o serie de garanții care nu sunt menționate expres în textul articolului 6, cum ar fi însăși „egalitatea armelor” sau „contradictorialitatea”.

Prin puterea lui de sinteză a variilor aspecte care evocă ceea ce este sau trebuie să fie „just” și prin relativa ușurință cu care poate fi apropiat în limbajul comun, conceptul „proces echitabil” sau cel de „judecată echitabilă” a devenit – mai ales sub „impulsul” instanței europene de la Strasbourg – unul dintre cele mai frecventate expresii și unul dintre cele mai frecventate motive din arsenalul conceptelor juridice, substanțiale și procesuale. Astfel, se ajunge implicit –

după cum distinsul profesor Ion Deleanu aprecia – ca și un profan să spună „injust”, pentru a exprima totul despre raporturile juridice în care el s-a înscris, despre reglementarea care guvernează acele raporturi sau, în fine, despre modul în care acea reglementare a fost, în cele din urmă, „reconsecrată” sub semnul autorității lucrului judecat.

Cu toate acestea, niciun text normativ nu oferă (datorită dificultăților inițial menționate) o definiție a „procesului echitabil” sau a „judecății echitabile”. Dar, după cum opinează reputatul profesor Ion Deleanu, „nici n-ar putea să o ofere, pentru că *procesul echitabil* sau *judecata echitabilă* implică, pe segmente și în ansamblul ei, varii și numeroase exigențe, atât de ordin substanțial, cât și de ordin procesual, nesusceptibile de înșiruire exhaustivă. Pe scurt, pentru ca judecata să fie echitabilă ea trebuie să fie justă. Atât și numai atât. Dar ce înseamnă «atât» ? Enorm de «mult» și imposibil de precizat”.

„Marja de apreciere” a modalităților practice de «realizare» a drepturilor convenționale, de care se bucură statele părți la Convenție, este nu numai un obstacol inevitabil la configurarea unor concepte juridice, naționale și convenționale, „unitare”, dar și un mijloc necesar pentru întreținerea „diversității” în conținut a unor concepte. Această „diversitate” nu este un neajuns al ambianței normative convenționale, întrucât caracterul unitar al conceptelor juridice convenționale se remarcă nu prin „conținutul” lor concret, ci prin „funcțiile” lor, iar marja de apreciere privește „mijloacele”, nu „rezultatele” punerii lor în operă, rezultate care, totdeauna, trebuie să fie conforme cu obiectivele Convenției. Ca o aplicație a acestei teorii-instrument a marjei de apreciere poate fi adusă în prim plan situația sintagmei de „proces echitabil”, al cărei conținut este exprimat în documentele internaționale (Declarația Universală a Drepturilor Omului, 1948, prin art. 10; Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice, 1966, prin art. 14; Convenția Europeană a Drepturilor Omului, 1950, prin art. 6, Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, 2009) ce-l consacră fie prin intermediul metodei *idem per idem*, adică îi explică conținutul prin utilizarea aceleiași construcții terminologice de „proces echitabil”, fie prin trimiterea la sintagma „judecată echitabilă” (*exempli gratia*, Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene).

Așa fiind, din două (interpretări) una: *sau termenul „proces” este sinonim termenului „judecată” și atunci alternanța termenilor în cuprinsul aceleiași formulări este o simplă chestiune de stilistică, pentru evitarea tautologiei, ori, altfel zicând, termenul „proces” și termenul „judecată” acoperă, prin vocabule diferite, aceeași semnificație, „judecata” nesemnificând mai mult decât „procesul”; sau „judecata” înseamnă mai mult decât termenul „proces”, evocând nu numai aspectele „formale”, strict „procedurale” ale diferendului ales, ci însuși fondul diferendului și atunci natura juridică a dreptului la un „proces echitabil” trebuie reconsiderată, el fiind depotrivă un „drept procedural” și un „drept substanțial”.*

Din lucrările preparatorii la elaborarea Convenției europene și din frecvențele precizări ale instanței de la Strasbourg rezultă, chiar cu certitudine, că dreptul la un „proces echitabil” sau la „judecarea cauzei în mod echitabil” a fost conceput și este valorizat ca „drept procedural”, el sintetizând garanțiile „procedurale” pentru ca drepturile materiale consacrate de Convenție să poată fi „efectiv” realizate. În concluzie, prima interpretare este cea judicioasă (*s.n.*).

Sintagma „proces echitabil” a fost consacrată prin prevederile art. 10 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, din 1948, prin prevederile art. 14 din Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice, din 1966, precum și prin prevederile art. 6 paragr. 1 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, ea dobândind astfel o valoare juridică universală în articulațiile administrării și distribuirii justiției, fără a-și pierde însă valoarea ei morală. Articolul 47 din cadrul Titlului al VI –lea al Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene - versiunea actualizată din 2007, intrată în vigoare în 2009 odată cu Tratatul de la Lisabona, consacră explicit dreptul la un recurs efectiv și la un proces echitabil, preluând parțial prevederile articolului 13 din Convenția Europeană, precum și cele ale art. 6 paragr. 1, prin intermediul alineatului (1) și al (2)-lea care statuează faptul că „Toate persoanele sunt îndruidite la o audiere echitabilă și publică”. Trebuie precizat că, spre deosebire de izvorul său principal, și anume Convenția Europeană, dreptul la un proces echitabil și componentele sale (dreptul la o audiere echitabilă, publică, dreptul la asistență juridică în situații deosebite prevăzut în alin. 3 al art. 47) beneficiază în ordinea juridică comunitară de un conținut mai larg din punct de vedere terminologic decât cel existent în art. 6 paragr. 1 datorită faptului că acesta nu este mărginit la litigii ce au ca obiect „contestații cu privire la drepturi și obligații civile” (bineînțeles, după cum bine se cunoaște, unele principii legate de noțiunea de «proces echitabil» în litigiile civile se degajă implicit din jurisprudența instanței europene, astfel că și conținutul dreptului la un proces echitabil statuat în art. 6 paragr. 1 dobândește valențe specifice conforme în totalitate statului de drept, după cum se afirmă în cazul *Les Verts c. Parlamentul European*).

Actualmente, în lumina Cartei Drepturilor Fundamentale, drepturile prevăzute în conținutul ei care au corespondent în dispozițiile Convenției Europene vor fi interpretate în conformitate cu exigențele dictate de instrumentul european în materie de protecție a drepturilor omului tocmai pentru a evita eventuale «note discordante» între cele două acte. Tot pe aceeași linie de gândire, art. 21 alin. (3) din Constituția României consacră „dreptul părților la un proces echitabil”, iar art. 10 din Legea nr. 304/2004, republicată, preia aproape filologic prima parte a textului art. 6 paragr. 1 din Convenția Europeană: „Toate persoanele au dreptul la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil, de către o instanță imparțială și independentă, constituită potrivit legii”.

Prin aceste reglementări convenționale, comunitare și naționale s-a realizat „juridicizarea echității – original constituită ca valoare morală – și postularea ei într-un criteriu esențial al statului de drept, oferind un model universal sau cu vocație universală al modului de înfăptuire a justiției și, totodată, contribuind la fundamentul constituirii unui fond comun procedural”. Așadar, echitatea reunește „într-o unitate organică toate componentele unei bune administrări a justiției”, guvernând toate fazele procedurii civile, începând cu cererea introductivă de instanță și terminând cu executarea efectivă a hotărârii judecătorești obținute, indiferent de natura sau de gradul jurisdicției, ori de natura litigiului dedus judecătii. Evaluată în această manieră echitatea semnifică „mai mult decât «justă proporție» între părțile din proces, și anume ea mai semnifică corectitudine, imparțialitate, obiectivitate, loialitate, activism judiciar – cumpătat și nepărtinitor, persuadarea părților cu privire la legalitatea și temeinicia judecătii, cultivarea încrederii în justiție, pe scurt, o «democrație procedurală» autentică”.

Dreptul la un proces echitabil este un drept de o importanță considerabilă, ocupând un loc deosebit într-o societate democratică și într-un stat de drept. «Procesul echitabil» este un drept fundamental, „un ideal de justiție adevărată, făcută cu respectarea drepturilor omului”. Acest drept este, în același timp, „o garanție a exercitării celorlalte drepturi prevăzute în Convenție, iar garantarea acestui drept este consubstanțială cu însuși spiritul acesteia”. În jurisprudența Curții noțiunea de «proces echitabil» a fost frecvent utilizată pentru a desemna ansamblul drepturilor-garanții, oferite justițiabililor de art. 6, care permit punerea în valoare a drepturilor protejate prin Convenție. Pe plan intern procesul echitabil, cu respectarea rigorii științifice a termenului, poate fi definit ca activitatea stabilită pe baze legale, desfășurată de organele judiciare împreună cu ceilalți participanți (*lato sensu*) la procesul judiciar, în care garanțiile procedurale necesare unei echitabile și judicioase soluționări a cauzei deduse judecătii sunt atât asigurate cât și realizate în concret.

În sistemul Convenției europene dreptul la un proces echitabil poate fi privit în două sensuri și anume, într-un sens larg (*lato sensu*) și într-unul restrâns (*stricto sensu*).

Lato sensu, el cuprinde toate garanțiile pe care le instituie art. 6, mai exact dreptul oricărei persoane de a fi judecată de un tribunal instituit de lege, independent și imparțial, în mod public, echitabil și într-un termen rezonabil, cu privire la drepturile și obligațiile sale civile sau privitor la orice acuzație în materie penală (paragraful 1); dreptul oricărei persoane acuzate de săvârșirea unei infracțiuni de a fi prezumată nevinovată, până când vinovăția sa va fi legal stabilită (printr-o hotărâre judecătorească rămasă definitivă, paragraful al 2-lea); dreptul oricărui acuzat de a fi informat cu privire la natura și cauza acuzației ce i se aduce (lit. a), dreptul de a dispune de timpul necesar formulării apărărilor sale (lit.b), dreptul la un apărător ales, sau dacă nu are mijloace materiale suficiente, dreptul de a i se asigura apărarea în mod gratuit de un apărător din

oficiu (lit. c), dreptul de a interoga martorii acuzării și pe cei ai apărării în aceleași condiții, ca expresie a egalității armelor (lit. d), dreptul de a fi asistat de un interpret, dacă nu înțelege și nu vorbește limba în care se desfășoară ședința de judecată (lit. e), paragraful al 3-lea;”.

Stricto sensu, conținutul art. 6 este format în primul rând din *garanțiile generale înscrise în paragraful 1, care dau substanță dreptului general la un proces echitabil în materie civilă și penală*. Aceste garanții sunt de două feluri: explicite, cele vizând legalitatea, independența și imparțialitatea tribunalului, respectiv cerința ca judecata să fie întreprinsă în cadrul unui termen rezonabil, să fie publică și echitabilă, și implicite cele legate de buna desfășurare a procesului pe baza procedurii judiciare, cum ar fi dreptul la o audiere echitabilă (*fair hearing*) cu aspectele sale – prezența la audiere și contradictorialitatea procedurii; accesul la un tribunal; egalitatea armelor; motivarea hotărârilor judecătorești; controlul deplină jurisdicție; dreptul de a nu se autoacuză; dreptul la securitate juridică.

Prin referire la o hotărâre «pilon» a instanței europene, anume cea pronunțată în cauza *Golder c. Regatului Unit*, se poate considera că „„dreptul la un proces echitabil»”, în sensul art. 6 din Convenție, implică *grosso modo* următoarele componente: accesul la justiție, ca unul dintre aspectele dreptului la un tribunal; organizarea și alcătuirea instanței și desfășurarea judecătii, pe scurt, buna administrare a justiției; executarea efectivă a hotărârii judecătorești. În adevăr, după cum judicios s-a remarcat și la noi în literatura juridică de specialitate de către distinsul profesor Ioan Leș, principiul dreptului la un proces echitabil poate fi definit ca fiind „o regulă de aplicare atât în ceea ce privește organizarea justiției, mai ales în considerarea exigenței independenței judecătorilor, cât și cu privire la funcționarea ei, prin asigurarea liberului acces, a publicității, contradictorialității și dublului grad jurisdicțional”.

Reglementarea expresă a principiului dreptului la un proces echitabil, în cadrul art. 21 alin. (3), a avut loc în anul 2003, cu ocazia procesului de revizuire a Constituției, finalizat prin Legea nr. 429/2003 și referendumul de «validare». După cum bine știm, în raport de Convenția Europeană a Drepturilor Omului, textul central care se referă la „dreptul la un proces echitabil” este art. 6.

Cu toate acestea, încă din momentul ratificării Convenției Europene a Drepturilor Omului de către România, în anul 1994, prevederile sale relative la exigențele procesului echitabil au putut fi invocate în cadrul procedurilor judiciare din țara noastră, în virtutea efectului de asimilare cu normele dreptului intern a documentelor internaționale ratificate de puterea legislativă, consacrat în art. 11 alin. (2) din Constituție („*Tratatele ratificate de Parlament fac parte din dreptul intern*”). De asemenea, analiza reglementărilor de principiu existente în art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului a demonstrat că, în marea lor majoritate, exigențele instrumentului internațional puteau fi invocate (chiar dacă într-o formă nu atât de riguros

elaborată), și înainte vreme (*illo tempore*) momentului ratificării sale de Parlamentul României, ca norme procesuale interne.

În sistemul Convenției, dreptul la un proces echitabil (și componenta sa implicită „dreptul de acces la justiție”) nu se circumscrie decât domeniului de aplicabilitate al art. 6: „contestații asupra unor drepturi și obligații civile” și „acuzatie în materie penală”. Spre deosebire de norma europeană, art. 21 din legea fundamentală română consacră o prevedere generală, fără a exclude, la nivel de principiu, niciun domeniu din sfera sa de aplicabilitate. Aparenta contradicție dintre aceste dispoziții este facil de rezolvat, în condițiile în care Convenția permite statelor să adopte măsuri care să ofere un grad sporit de protecție a drepturilor fundamentale față de cele cuprinse în textul ei. În consecință, cu privire la „acuzatiile în materie penală” și la litigiile privind „drepturi și obligații cu caracter civil”, dreptul la un proces echitabil este protejat în România atât prin art. 6 din Convenție, cât și prin art. 21 din Constituție, iar cu privire la domeniile ce ies de sub incidența art. 6 din Convenție, garantarea dreptului la un proces echitabil este asigurată de art. 21 din Constituție.

În literatura de specialitate în materia dreptului la un proces echitabil, s-a considerat (de către reputatul profesor Radu Chiriță) că „atunci când o lege sau o ordonanță de guvern conține anumite limitări ale accesului la justiție (componentă esențială, indispensabilă a procesului echitabil), situația se prezintă diferit după cum procedura în cauză este sau nu acoperită și de prevederile art. 6 din Convenție, aceasta deoarece verificarea compatibilității unei legi sau a unei ordonanțe cu Constituția este atributul exclusiv al Curții Constituționale, în timp ce verificarea compatibilității unei norme legale cu Convenția poate să aparțină și unei instanțe integrate sistemului judiciar, *în baza art. 20 din Constituție*”. Iar, ca o consecință a acestei abordări s-a opinat că „în domeniile care fac parte din materia penală și cea civilă nu mai este necesară invocarea unei excepții de neconstituționalitate pentru a se dispune non-aplicabilitatea unei norme legale, ci este suficient ca instanța ordinară să înlăture aplicarea oricărui text de lege care vine în contradicție cu prevederile art. 6 din Convenție. Doar în celelalte domenii, care nu intră în domeniul de incidență al art. 6, ingerința în accesul la justiție să fie valorificată doar pe calea unei excepții de neconstituționalitate”. Din punctul meu de vedere abordarea distinsului profesor nu este parțial corectă, dat fiind faptul că potrivit art. 20 din Constituție *dispozițiile constituționale în materia drepturilor omului vor fi interpretate în lumina documentelor internaționale în materia afirmării și protejării drepturilor omului (s.n., conform alineatului 1 al art. 20) și numai în caz de semnalare a unui standard inferior în materie de protejare a drepturilor fundamentale cetățenești celui instituit în documentele internaționale în materie de drepturile omului vor avea prioritate instrumentele internaționale. Or, în ipoteza noastră, a liberului acces la justiție, dispoziția constituțională nici măcar nu admite, bineînțeles la nivel*

terminologic (!), limitări în exercitarea sa, prin modalități și forme consacrate pe cale procedurală. Tocmai de aceea, Curtea Constituțională a considerat (în acord cu jurisprudența instanței europene), în deciziile sale, că, raportat la acest drept, au a fi admise anumite limitări - ale căror mijloace să fie proporționale cu scopul urmărit - necesare într-o societate democratică pentru buna administrare și înlăptuire a justiției. În concluzie, revenind, eu consider mult mai benefică, pe viitor, reglementarea cât mai clară, accesibilă și previzibilă a dreptului de acces liber la justiție, atât în Constituție, cât și în legile organice, nu pentru că judecătorul-magistrat nu ar fi în măsură să recurgă la aplicarea priorităă a instrumentelor internaționale în materie, care după cum bine știm propovăduiesc un standard mult mai avansat în materie de protecție a drepturilor și libertăților omului decât multe Constituții ale statelor (cu luarea în considerare a faptului că fiecare are o dimensiune diferită de protecție, și anume universală, respectiv națională; am aici în vedere concepția monistă sau dualistă cu privire la ordinea juridică dintr-un anumit stat, respectiv o singură ordine juridică internă și internațională, sau două ordini juridice, una internă și alta internațională perfect armonizate), ci pentru că există posibilitatea de a nu se face o aplicare unitară a acestor prevederi din documentele internaționale, creându-se astfel o practică neunitară, și de ce nu, să recunoaștem, posibilitatea teoretică de a solicita condamnarea statului român la Curtea Europeană a drepturilor omului, în caz de neaplicare din partea judecătorului-magistrat a dispozițiilor considerate de justițiabil (și ipotetic, de alte instanțe din ordinea internă) «superioare» celor naționale. Alinierea la exigențele stabilite în tratate internaționale, la care și statul român este parte, prin intermediul unei legislații interne - clare, previzibile și accesibile - materiei în discuție, reprezintă soluția judicioasă. În același context, în opinia mea, având în vedere amenajarea politico-juridică a sistemului statal de puteri de la noi, *numai* Curtea Constituțională este îndrituită a se pronunța atât pe chestiunea neconstituționalității unei dispoziții legale, cât și pe eventuala neconcordanță între prevederile unui act normativ intern și exigențele consacrate pe cale convențională (în situația de față, ale art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului), care până la urmă este analizată tot ca o chestiune de constituționalitate (*lato sensu*).

Regula de prim rang potrivit căreia o instanță trebuie să fie instituită de lege, respectiv să aibă propriile coordonate de acțiune prescrise de un act normativ, este înscrisă cu claritate, în mai toate statele, în legislațiile ce guvernează materia organizării și funcționării sistemelor judiciare, atât la nivel constituțional, cât și la nivel de legislație dezvoltatoare a principiilor generale, precum și în cele mai importante instrumente internaționale cu rol în garantarea și promovarea drepturilor omului. Indubitabil aceasta se înfățișează ca o aplicație particulară a principiului general de drept care consacră necesitatea legalității în toate «domeniile de activitate» ale statului, precum și ca cea mai esențială garanție procedurală a justițiabilului din

totalul celor inerente dreptului la un proces echitabil – deoarece fără legalitatea instanței de judecată nu s-ar mai pune în discuție celelalte exigențe ce trebuie să o caracterizeze, și anume independența și imparțialitatea, ale căror baze sunt prevăzute tot prin intermediul legii.

Scopul principal al acestei cerințe este acela de a garanta că «diferențele judiciare» sunt soluționate de către instanțe a căror existență, organizare și funcționare sunt stabilite în prealabil, independent de un anumit caz. Numai îndeplinit acest scop, funcțiile jurisdicționale ale instanței de a primi cauzele spre rezolvare în cadrul competenței sale - pe baza regulilor substanțiale de drept și a celor procedurale ce instituie o serie de «mecanisme» (proceduri) adecvate prestabilite materiei în discuție -, respectiv de a le soluționa în mod efectiv vor fi pe deplin realizate.

Înființarea, organizarea și funcționarea instanțelor de judecată, în România, sunt subsumate în mod riguros unui set de prevederi legale specifice. În acest mod, caracterul legal al instituirii instanțelor de judecată reprezintă un important palier al principiului legalității, regulă de bază care trasează cadrul general în care se derulează și procedura judiciară. În acest sens, cadrul național în materie este susținut, în primul rând, prin prevederi de natură constituțională. Astfel, conform art. 1 alin. (5) din Constituție, *în România, respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor este obligatorie*, iar în baza art.124 alin. (1) coroborat cu art. 126 alin. (1) și (2), *justiția se înfăptuiește în numele legii, se realizează prin Înalta Curte de Casație și Justiție și prin celelalte instanțe judecătorești stabilite de lege, a căror competență și procedură de judecată sunt prevăzute numai prin lege*.

De asemenea, Legea 304/2004 privind organizarea judiciară, republicată, cuprinde o serie de dispoziții principiale (Capitolul I „Principiile organizării judiciare” sau Capitolul III „Dispoziții generale privind procedura judiciară” din cadrul Titlului I denumit „Dispoziții generale”) care impun necesitatea respectării legii în materia înființării, organizării și funcționării instanțelor de judecată. *Exempli gratia* pot fi menționate cele din: art. 1 în care se subliniază aspectul potrivit cu care *puterea judecătorească se exercită de Înalta Curte de Casație și Justiție și de celelalte instanțe judecătorești stabilite de lege*, art. 2 în care se menționează faptul că *justiția, ca valoare socială supremă, se înfăptuiește în numele legii prin categoria de instanțe prevăzute în lege*, art. 3 potrivit căruia *competența organelor judiciare și procedura judiciară sunt stabilite de lege*, art. 10 în care se prevede că *instanța de judecată se constituie, cu numărul de judecători, potrivit legii*, art. 16 ce statuează că *hotărârile judecătorești trebuie respectate și aduse la îndeplinire*.

Pe aceeași linie de gândire, conform art. 1 din Regulamentul privind organizarea și funcționarea administrativă a Înaltei Curți de Justiție și Casație, aceasta este organizată și funcționează în temeiul art. 126 din Constituția României, republicată, al art. 18-34 din Legea nr. 304/2004 privind organizarea judiciară, republicată, și al prezentului regulament. Tot astfel, raportat la art. 2 alin. (1) din Regulamentul de ordine interioară al instanțelor judecătorești,

judecătoriile, tribunalele, tribunalele specializate, curțile de apel și instanțele militare sunt organizate și funcționează potrivit dispozițiilor Legii nr. 304/2004 privind organizarea judiciară, republicată, și ale prezentului regulament.

Art. 6 alin. (1) din Capitolul al II lea, care consacră Principiile fundamentale ale procesului civil, al Noului Cod de Procedura civilă statuează „dreptul la un proces echitabil, în termen optim și previzibil”, în sensul că: „Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, *în termen optim și previzibil*, de către o *instanță independentă, imparțială și stabilită de lege*. În acest scop, instanța este datoare să dispună toate măsurile permise de lege și să asigure desfășurarea cu celeritate a judecății. Alineatul al doilea specificând faptul că dispozițiile din cadrul alineatului precedent se aplică și în faza executării silite”. În acest registru, se cuvine a se preciza faptul că prima subliniere a textului nu reprezintă altceva decât o nuanțare a principiului legalității, fiind evident că o asemenea obligație – de a dispune toate măsurile legale – se adresează în primul rând judecătorului. O subliniere aparte, pe care o face textul, vizează obligația judecătorului de a asigura „desfășurarea cu celeritate a judecății”. Fără îndoială, semnificația unei atare precizări normative în cuprinsul art. 6, teza a II-a, din NCPC, constă în aceea că legiuitorul a dorit să evidențieze aspectul că cerințele (exigențele) privitoare la soluționarea cauzei într-un „termen optim și previzibil” nu exclud și obligația esențială a judecătorului de a dispune măsuri corespunzătoare pentru soluționarea cu celeritate a acesteia.

După cum se poate lesne observa, Noul Cod de procedură civilă a preferat formulei constituționale „termen rezonabil” (art. 21 alin. 3), consacrate și în art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, pe aceea de „*termen optim și previzibil*”. Dincolo de calificarea atribuită de legiuitor, este incontestabil că printre cele mai frecvente critici întemeiate care se aduc justiției, nu numai din România, ci de pretutindeni și din toate timpurile se numără cea a „lentei” cu care se soluționează procesele. Procedura implică, prin definiție, un ansamblu de drepturi și obligații, precum și de reguli de desfășurare a procesului . Or, realizarea acestora și respectarea regulilor nu se pot realiza în cadrul unei ședințe de judecată sau la un termen fix. Tocmai de aceea art. 6 din instrumentul european de protecție a drepturilor omului a consacrat necesitatea soluționării procesului într-un „termen rezonabil” – „sintagmă care tinde să exprime necesitatea găsirii unui echilibru indispensabil între imperativul soluționării cu celeritate a procesului și pronunțarea unei decizii conforme cu adevărul”.

Pentru a surprinde semnificația formulei instituite de art. 6 din noul C. pr. civ., acesta din urmă trebuie a fi coroborat cu art. 233 din același Cod, care, enunță faptul că „la primul termen de judecată la care părțile sunt legal citate, judecătorul, după ascultarea părților, va estima durata necesară pentru cercetarea procesului, ținând cont de împrejurările cauzei, astfel încât procesul să fie soluționat într-un *termen optim și previzibil*, durata astfel estimată fiind consemnată în

încheire și neputând fi reconsiderată decât pentru motive temeinice și cu ascultarea părților”. În lumina acestor din urmă reglementări, se poate afirma așadar că «responsabilitatea» judecătorului în a stabili durata fazei procesuale a cercetării judecătorești – etapă în care se îndeplinesc actele de procedură necesare pentru pregătirea dezbaterii în fond a procesului –, este evidențiată (adusă în prim plan) tocmai în vederea asigurării exigenței «*procesului echitabil, în termen optim și previzibil*», litigiului pe rol. Această asigurare a uneia dintre componentele de bază ale procesului echitabil, anume celeritatea, este evocată, cu titlu de line directoare, de art. 6 al noului Cod, în teza a II-a a alineatului (1), în sensul că „judecătorul este dator să asigure soluționarea promptă a fiecărui proces – pentru recunoașterea și stabilirea în timp util a drepturilor și intereselor legitime deduse judecății – și să nu îngăduie nicio încercare a părților de a tergiversa judecata. În acest scop, judecătorul va lua măsurile necesare, prevăzute de lege, fără a încălca însă dreptul de apărare sau alte drepturi procesuale ale părților (*lato sensu*) și, desigur, fără a dăuna soluționării legale și temeinice a procesului”.

Din punctul meu de vedere, instituirea expresă a „dreptului la un proces echitabil, în termen optim și previzibil”, în cadrul Noului Cod de procedură civilă, va fi în măsură să contribuie la scopul Strategiei de dezvoltare a Justiției Române ca Serviciu Public, „*o justiție eficientă și eficace, aptă să genereze un act de justiție corect, transparent, desfășurat în termen rezonabil și la un cost accesibil cetățenilor și statului*”, însă, numai cu condiția să fie realizat efectiv și concret, sub îndrumarea judecătorului-magistrat și cu participarea activă și cu bunăcredință (*bona fidae*), a părților și a celorlalți participanți procesuali. În caz contrar, acest drept, precum și celelalte componente ale «procesului echitabil» vor fi lipsite de substanță, bucurându-se doar de o consacrare „teoretică și iluzorie”, incompatibilă cu principiul supremației legii și al statului de drept.

Comisia Europeană pentru Eficiența Justiției (Consiliul Europei) a considerat că „termenul rezonabil”, la care se referă art. 6 pct. 1 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale, este doar o „bază limită”, recomandând acreditarea unei alte sintagme și anume „termen optim și previzibil” – pentru a rezolva (pe cât posibil, *s.n.*) „răul endemic”, constând în „lentoarea justiției”, prin mecanisme naționale adecvate. Sub titlul „Un nou obiectiv pentru sistemele juridice: judecarea fiecărei cauze într-un termen optim și previzibil”, Comisia și-a prezentat la Strasbourg, în 11 iunie 2004, Programul-cadru. Amploarea fenomenului – se spune în introducerea la respectivul program cadru – este de natură să justifice „o reacție viguroasă”, jurisprudența Curții de la Strasbourg fiind ea însăși dovada caracterului exponențial al acestui „sindrom de lentoare”. „Miza – spunea Comisia Europeană (CoE) – este crucială pentru statele membre, direct responsabile pentru buna funcționare a propriului sistem juridic: dincolo de un anumit prag critic, o lentoare mai mare are drept consecință o criză de

încredere generală în justiție, atât la cetățeni, cât și în lumea economică, mai ales că justiția reprezintă unul din pilonii democrației”. În încercarea de a identifica unele cauze ale «încetineli» în procesul înfăpturii actului de justiție, Comisia pune accentul pe necesitatea implicării părților, ca actori activi, la organizarea și desfășurarea efectivă a procesului. O bună perioadă de timp – aprecia Comisia – s-a considerat că, „în ceea ce privește calitatea justiției, aceasta depinde de distanța pe care a reușit să o creeze între cei care o fac și cei pentru care se face, doar această distanță permițând aparența de imparțialitate și independență a instanței în procedura judiciară”. Actualmente, dimpotrivă, această atitudine este percepută ca o „incapacitate a sistemului judiciar de a se face mai clar și accesibil pentru cetățeni”. În concret, „numai apropiind justiția de cetățeni și ușurând asocierea lor la funcționarea acesteia, s-ar putea îmbunătăți calitatea ei”, identificând – cum judicios opinează distinsul profesor Ion Deleanu – mijloacele adecvate spre a distinge între „timpul util” și „timpul risipit” din cadrul proceselor efectiv soluționate – pentru a evita, prin îmbunătățiri semnificative ale «regulilor/normelor procedurale», viitoarele tergiversări ce-și au obârșia (în primul rând) în «comportamentul» (șicanatoriu, abuziv) participanților (*lato sensu*) la procesul judiciar.

Jurisprudența «energetică» și «protectivă» a instanței jurisdicționale europene a schimbat într-o anumită măsură structura sistemului de garanții instituit de art. 6 al Convenției, în sensul că dacă ar fi să analizăm «construcția» articolului referitor la garanția «procesului echitabil», raportându-ne strict literal la acesta, și ulterior să identificăm semnificația sa prin prisma jurisprudenței Curții Europene, atunci vom constata existența unei imagini fundamentale diferite. Pe această linie de gândire, însuși Curtea a evidențiat faptul că *protecția oferită de articolul 6 a parcurs o considerabilă evoluție pe «tărâmul» cazuisticii sale.*

În deosebită complexitate a articolului 6, componenta procedurală a *dreptului la un tribunal stabilit de lege, independent și imparțial* poate fi socotită drept o «insulă» de relativă claritate și constanță, aspect deloc neobișnuit de vreme ce semnifică o garanție cu un caracter static, spre deosebire de celelalte care se bucură de un oarecare dinamism, prin natura lor. Cu alte cuvinte ea reprezintă o suită de exigențe procedurale referitoare la: *noțiunea de tribunal* (instanță judiciară), *stabilirea acestuia pe baze legale, independența*, respectiv *imparțialitatea sa*. Dintre acestea, cea de-a doua exigență presupune două aspecte relativ distincte, și anume: 1. *existența unei «legi», mai precis a unui cadru legal, care instituie instanța* și 2. *stabilirea conținutului «jurisdicției» instanței prin lege.*

Relativ la primul aspect, instanța europeană a apreciat judicios faptul că: *organizarea judiciară într-o societate democratică nu trebuie lăsată la discreția executivului, ci este necesar a fi reglementată prin intermediul unei legi ce emană de la legislativ (inter alia aceasta trebuie să prevadă organizarea generală a sistemului judiciar, cu statuarea categoriei de instanțe apte să*

înfăptuiescă justiția, respectiv a competenței lor materiale și teritoriale). Însă, aceasta nu înseamnă că delegarea legislativă este de neacceptat în anumite chestiuni ce privesc organizarea judiciară, deoarece art. 6 alin. (1) nu impune o obligație pozitivă totală legislativului de a reglementa fiecare «element» și «detaliu» în acest domeniu printr-un «act formal al Parlamentului», dacă stabilește în prealabil un cadru legislativ general adecvat relativ la organizarea judiciară. Pe cale de consecință, standardele stabilite pe cale jurisprudențială în materia semnificației conceptului de «lege» care instituie o anumită instanță judiciară, sunt: a). rolul principal în statuarea «liniilor directoare» și a cadrului legal privind o instanță judiciară revine Legislativului; b). anumite chestiuni ale organizării judiciare pot fi delegate de către legislativ pentru a fi reglementate de executiv; c). este de «nedorit» ca executivului să-i fie lăsate spre apreciere «aspecte» „esențiale” referitoare la stabilirea existenței unei anumite instanțe judiciare, deoarece aceasta reprezintă pilonul de bază al unui sistem judiciar. Totodată, instanța europeană a socotit că termenul «lege» din sintagma *stabilit de lege*, este posibil a fi interpretat și în lumina jurisprudenței relative la sintagma *prevăzută de lege* existentă în cadrul alineatelor (2) ale articolelor 8-11 din Convenție, respectiv în alineatul (3) al articolului 2 din cadrul Protocolului nr. 4. *Mutatis mutandis*, caracterele de *accesibilitate* și *predictibilitate* devin aplicabile și conceptului de «lege» existent în cadrul articolului 6. Astfel, «legea» care pune bazele conceptului de instanță judiciară, va fi socotită ca îndeplinind condiția *accesibilității*, dacă orice persoană (destinatar al acesteia) este în măsură, în mod rezonabil, să cunoască atribuțiile legale și regulile care prescriu maniera în care se exercită respectivele «responsabilități» de către instanța judiciară. După cum, ea va fi apreciată ca *predictibilă*, dacă este suficient de clară în conținut pentru a determina orice persoană să se conformeze modelului de conduită prescris de ea.

Referitor la cel de-al doilea aspect, și anume *stabilirea conținutului jurisdicției instanței prin lege*, jurisprudența Curții a evoluat în sensul că ea privește atât «*structura*» formațiunii de *judecată* pentru fiecare cauză, cât și *conținutul propriu-zis al competenței instanței*. Astfel în cauza *Lavents c. Letoniei* (Hotărârea din 28 noiembrie 2002), unde completul instanței Curții Regionale nu a fost alcătuit în conformitate cu legea letonă de organizare judiciară (deoarece a fost alcătuit din doi judecători incompatibili ca urmare a faptului că au participat *illo tempore* la judecarea aceleiași cauze), instanța jurisdicțională europeană a constatat încălcarea art. 6 alin. 1 din Convenție, iar în cauza *Posokhov c. Rusiei* (Hotărârea din 4 martie 2003 paragr. 38-44), datorită faptului că pe parcursul procesului doi judecători nu au fost «autorizați» prin lege (fiind viciată procedura de selecție, de desemnare a lor, care trebuia să aibă loc în ziua procesului) să judece respectivul litigiu, instanța europeană a apreciat judicios transgresarea art. 6 alin. 1 din Convenție. Tot astfel, în cauza *Coëme c. Belgiei*, (Hotărârea din 22 iunie 2000, paragr. 99),

Curtea a constatat că potrivit dispozițiilor constituționale aplicabile la epoca faptelor, calitatea de ministru atrăgea judecarea cauzei de către Curtea de Casație, dar totodată că nicio altă dispoziție legală nu prevedea posibilitatea extinderii jurisdicției instanței supreme la alte persoane (alți inculpați) decât miniștrii, fapt pentru care extinderea pe care aceasta a întreprins-o cu privire la judecarea altor persoane semnifică încălcarea art. 6 alin. 1 din Convenție, deoarece conținutul competenței sale nu presupunea și o atare extindere (este incidentă așadar bine cunoscuta regulă de drept *exceptio est strictissimae interpretationis*). Rezultă, așadar, că nu este suficient ca instanța să fie constituită legal, ci este necesar și ca regulile de procedură aplicabile să fie, la rândul lor, clar prevăzute de lege.

Din jurisprudența instanței europene s-a desprins și regula potrivit căreia un organ jurisdicțional nu trebuie în mod imperativ, pentru a fi socotit ca și instanță (tribunal), să desfășoare numai activități judiciare, fără posibilitatea de a întreprinde și anumite activități care nu se încadrează strict în materia judiciară. Astfel, ea a refuzat să nesocotească apartenența unui organ jurisdicțional la categoria de «*tribunal*» sau «*instanță*», pe motivul că acesta îndeplinește, alături de funcția judiciară, o multitudine de alte «funcții» (în materie administrativ-disciplinară, consultativă, quasi-legislativă). Tot astfel, Curtea a considerat că, spre deosebire de puterea executivă, cea legislativă nu este neapărat necesar să fie considerată incompatibilă cu noțiunea de instanță (tribunal în sensul Convenției), în situațiile particulare în care sunt îndeplinite exigențele statuate de art. 6 alin. (1) din Convenție. Cu toate că, cu privire la acest din urmă aspect, se poate invoca drept contra-argument faptul că, în acest caz, se încalcă principiul separației și echilibrului puterilor în stat (*trias politica*), trebuie menționat că, de exemplu, o comisie parlamentară de anchetă constituită pe baze legale ce impun respectarea cerințelor de independență și imparțialitate, respectiv de asigurare a unor garanții procedurale specifice (dreptul la apărare, dreptul la dezbateri contradictorii), are a fi socotită a îndeplini *o parte* din garanțiile art. 6 alin.(1) din Convenția Europeană; însă, nu poate fi încadrată în categoria organelor jurisdicționale numite *instanță* sau *tribunal* (în sensul instrumentului european de protecție a drepturilor omului), nu neapărat datorită faptului că se încalcă principiul *trias politica*, ci mai degrabă apartenenței politice a membrilor săi, care pot fi determinați de convingerile politice să voteze într-un sens sau altul, chiar și fără argumente solide privind luarea unei anumite hotărâri.

În ceea ce privește «independența», aceasta presupune o separație a puterilor în care cea judecătorească este protejată din punct de vedere instituțional de orice influență sau interferență (imixtiune, ingerință) în special din partea puterii executive, dar și din partea celei legislative. Această protecție instituțională este parte componentă a obligației pozitive (de preferat de rezultat și nu de mijloace; este adevărat, că dacă prin ipoteză această obligație ar fi socotită drept

o obligație de rezultat, odată atins acesta, tot va trebui la un moment dat readaptat, deoarece, după cum bine se cunoaște dinamica vieții sociale va impune, întotdeauna, oricând și oriunde, luarea de măsuri conforme noilor realități, însă, cu toate acestea, socotirea acestei obligații ca una de rezultat consider că este benefică cel puțin din perspectiva evitării conceperii și aplicării unor măsuri care sunt menite doar a oferi soluții ineficiente) a unui stat de drept de a întreprinde toate măsurile socotite necesare pentru a asigura eficiența și efectivitatea desfășurării a funcțiilor judiciare de către corpul judecătoresc în cadrul unei societăți democratice. Raportat la circumstanțele concrete ale unei cauze, independența puterii judecătorești poate fi apreciată și din punctul de vedere al relației sale specifice cu o serie de grupuri sociale proeminente în circuitul juridic al unei societăți, și anume cu mass-media, partidele politice sau diverse grupuri de interese (*lobby*). *In concreto*, independența justiției – fundamentată pe teoria separației puterilor în stat, semnifică că atât justiția ca instituție, ca sistem, cât și judecătorii individuali care decid în cazuri specifice, trebuie să fie capabili să-și exercite responsabilitățile profesionale fără a fi influențați de puterea executivă, puterea legislativă sau de grupuri economice sau de interese.

După cum am mai precizat, reglementările interne care consacră principiul puterii judecătorești, se regăsesc, în principal, în legea fundamentală a statului, fiind preluate și în legea privind organizarea judiciară, respectiv în cea privind statutul judecătorilor și procurorilor. Astfel, conform art. 1 alin. (4) din Constituția României, statul se organizează potrivit principiului separației și echilibrului puterilor – legislativă, executivă și judecătorească – în cadrul democrației constituționale. Acest principiu, fundamentat de Charles Louis Secondat de Montesquieu înainte de Revoluția franceză din 1789, are ca scop *„evitarea abuzurilor în dauna drepturilor și libertăților cetățenilor, separația puterii legislative, executive și judecătorești, pentru ca, datorită regimului de separație, puterea să oprească puterea”*. Întrucât separația privește cele trei funcții principale prin care puterea se exercită în stat (funcția legislativă, funcția executivă și funcția judecătorească), ele *„trebuie îndeplinite de autorități diferite, ce colaborează însă între ele, pentru a evita ruperea însăși a puterii statului, care, prin natura ei, nu poate fi decât unică, chiar dacă se manifestă în forme și modalități diferite”*.

Exigența independenței magistraților judecători se bucură și de alte garanții constituționale. Am în vedere art. 124 alin. (3) din Constituția României, republicată, potrivit cu care *judecătorii sunt independenți și se supun numai legii*, art. 125 alin. (1) și (3) ce menționează că *judecătorii numiți de Președintele României sunt inamovibili în condițiile legii, iar funcția de judecător este incompatibilă cu orice altă funcție publică sau privată, cu excepția funcțiilor didactice din învățământul superior*, respectiv art. 133 alin. (1) ce statuează faptul că *garantul independenței justiției este Consiliul Superior al Magistraturii*, și art. 134 în care se menționează despre

atribuțiile C.S.M. exercitate în vederea realizării celei mai importante funcții a acesteia, și anume aceea de a se constitui într-un veritabil garant al independenței justiției ca valoare socială supremă – în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român și idealurilor Revoluției din decembrie 1989 – într-un stat de drept. În același registru, art. 2 alin. (3) și (4) din Legea nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor, republicată, statuează că judecătorii sunt independenți (...), orice persoană, organizație, autoritate sau instituție fiind datorate să respecte acest aspect, iar art. 75 din aceeași lege consacră dreptul și obligația Consiliului Superior al Magistraturii de a apăra magistrații împotriva oricărui act care le-ar putea afecta independența sau imparțialitatea ori ar crea suspiciuni cu privire la acestea (după cum magistrații care consideră că independența și imparțialitatea le sunt afectate în orice mod prin acte de imixtiune în activitatea profesională se pot adresa C.S.M., pentru a dispune măsurile necesare, conform legii).

Garanții legale ale independenței judecătorilor sunt cuprinse și în Legea nr. 304/2004 privind organizarea judiciară, republicată. Astfel, în lumina art. 46 alin. (2) *verificările efectuate personal de președinții sau vicepreședinții instanțelor judecătorești ori prin judecători anume desemnați de aceștia trebuie să respecte principiile independenței judecătorilor și supunerii lor numai legii, precum și autoritatea de lucru judecat.*

„Independența justiției și a judecătorilor nu este nici scop în sine, nici suficientă pentru realizarea actului de justiție în mod echitabil. Mai este nevoie de imparțialitate. Cele două noțiuni nu se confundă însă. Astfel, independența justiției este o «stare de spirit», care trebuie întregită la nivelul judecătorilor printr-un «statut» adecvat, iar la nivel instituțional prin stabilirea raporturilor cu puterea executivă și legislativă, în timp ce imparțialitatea judiciară privește de asemenea «starea de spirit», atitudinea instanței față de chestiunile și părțile unui anumit caz (nediscriminare, toleranță etc.), dar și maniera în care este condus un proces”. Ea presupune ca judecătorii implicați „să hotărască în mod obiectiv și pe baza propriilor evaluări a faptelor relevante și a dreptului aplicabil, fără a avea prejudecăți în privința cazului pe care îl instrumentează, și fără ca să acționeze în moduri care susțin interesele uneia din părți”.

În domeniul justiției (mai exact în toate materiile care interesează acest domeniu, mai ales în cea procesual civilă), «parcursul istoric» derulat după momentul anului 2000 a evidențiat faptul că, timp de aproape un deceniu, a fost dominat de indecizie – păguboasă – pentru întregul sistem judiciar. În această perioadă, mult dorita reformă a justiției „s-a făcut haotic, fără o strategie națională de durată și care să fie întotdeauna în folosul justiției și al justițiabililor”. Obținerea calității de membru al Organizației Atlanticului de Nord (2004) și mai important de parte a familiei Uniunii Europene (2007) de către statul român au presupus, respectiv impus, atât în cadrul procesului de pre-aderare, dar mai ales în cel de post-aderare, îndeplinirea anumitor

condiționalități – circumscrise, *lato sensu*, alinierii sistemului nostru statal la standardele comunității europene și internaționale. În cadrul «angajamentului» României de conformare exigențelor dictate de apartenența la cele două organizații internaționale (prima cu vocație universală, cea de-a doua cu vocație regională) reformarea sistemului judiciar intern se înfățișează drept prioritatea nr. 1 a factorilor statali decidenți, înscriindu-se ca linie directoare și în cadrul Strategiei de Securitate Națională a statului român.

Mecanismul de Cooperare și Verificare (MCV), instituit în momentul aderării României la U.E., are – cum bine se cunoaște – drept obiectiv sprijinirea României în „crearea unui sistem judiciar și administrativ imparțial, independent și eficace”. Pe cale de consecință, modificarea cadrului juridic și a sistemului judiciar românesc în vederea continuării alinierii acestora la sistemele existente în celelalte state membre reprezintă o „responsabilitate națională”. Între observațiile critice la adresa sistemului judiciar românesc cuprinse în rapoartele înaintate în cadrul Mecanismului de Cooperare și Verificare (MCV) a fost reținută de fiecare dată, în ultimii ani, și aceea a „lipsei unei jurisprudențe unificate și clare” – situație care a afectat și afectează credibilitatea, predictibilitatea, stabilitatea și certitudinea actului judiciar –, precum și „unele abuzuri procesuale care prelungesc nejustificat soluționarea cauzelor aflate pe rolul instanțelor judecătorești”. În același context, desfășurarea procesului judiciar într-un „termen optim și previzibil” reprezintă o preocupare presantă pentru «autoritățile naționale». În această privință, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a creat o jurisprudență bogată în materia „termenului rezonabil”, afirmându-se chiar și o doctrină care a scos la iveală aspectul conform căruia «*o justiție care nu soluționează cauzele într-un „termen rezonabil” (optim), este, de fapt, o justiție ratată*» (idee reliefată prin adagiul britanic *justice delayed is justice denied*, sau prin dictonul francez *justice rétive, justice fautive*).

În contextul conformării condiționalităților din cadrul Mecanismului de Cooperare și Verificare (în domeniul justiției), Strategia de Dezvoltare a Justiției ca Serviciu Public (2010-2014) asumată de Ministerul român de Justiție a adus și aduce în atenție următorul aspect și anume cel potrivit căruia „modernizarea sistemului judiciar și creșterea calității justiției reclamă atât o intervenție prin măsuri tehnice, în plan instituțional, cât și un demers de asumare proactivă a unei agende de construcție (...)” de către toți factorii responsabili (*s.n.*). Această Strategie (mai precis direcțiile de acțiune asumate în cadrul ei) este «guvernată» de următoarele principii: „*consolidarea statului de drept și a supremației legii*”; „*garantarea unei reale separații și a echilibrului puterilor în stat, prin consolidarea independenței puterii judecătorești*”; „*respectarea drepturilor omului*”(!); „*adoptarea celor mai bune practici europene legate de funcționarea sistemului judiciar*”; „*asigurarea transparenței actului de justiție*”; „*consolidarea dialogului cu societatea civilă și implicarea acesteia în procesul de reformă*”;

„crearea premiselor cooperării judiciare în spațiul european de libertate, securitate și justiție”; „asigurarea deplinei compatibilități instituționale și legislative cu sistemele judiciare europene”; „sustenabilitatea financiară a obiectivelor și direcțiilor de acțiune”. Principalul scop declarat al Strategiei este acela de a avea în România „o justiție eficientă și eficace, aptă să genereze un act de justiție corect, transparent, desfășurat în termen rezonabil și la un cost accesibil cetățenilor și statului”. Realizarea completă a acestui scop „*va permite îndeplinirea valențelor de serviciu public ale justiției și, implicit, restabilirea încrederii cetățenilor în actul de justiție, prin transmiterea către societate a unei viziuni coerente asupra sistemului judiciar*”.

Actualmente, este – mai mult ca oricând – de domeniul evidenței că „în mișcarea complexă și continuă de juridicizare a vieții sociale și politice, tendința societății este de a căuta un arbitru capabil să limiteze abuzul puterilor și reglarea conduitelor sociale, transpuse de politic și executiv, ca de altfel de ansamblul conexiunilor sociale din ce în ce mai complicate, către judiciar”. Prin urmare, cu drept cuvânt, putem afirma că „a discuta despre puterea judecătorească («justiție») înseamnă a reflecta asupra capacității ei de a se adapta noilor contexte sociale, dată fiind persistența nevoii de arbitrare a conflictelor neglijate ori deliberat lăsate în sarcina ei de către celelalte puteri”. Concret, acest lucru presupune a remarca faptul că justiția intervine din ce în ce mai mult în toate domeniile vieții sociale pentru a le „crea, interpreta, aplica”. Tocmai de aceea, „rolul instituțiilor de drept, preponderența dreptului european, emergența progresivă a controlului de constituționalitate, imixtiunea tribunalelor în politicile publice, penalizarea neglijențelor reprezentanților de stat și a celor care decid public sunt (consecință a mișcării de integrare în spații mai largi) forme de activism judiciar ale unei democrații contencioase și de internaționalizare a problematicilor”.

Rolul instanței de judecată – «justiției» ca valoare socială supremă – în statul de drept este deosebit de important, existând la nivel național și internațional numeroase demersuri având ca finalitate instituirea unui cadru adecvat – alcătuit din norme edictate de legiuitori naționali, de organizații internaționale (Organizația Națiunilor Unite, Consiliul European, Uniunea Europeană), de asociații de magistrați, O.N.G.-uri – desfășurării în condiții optime a activității jurisdicționale a acesteia. Tot acest impresionant ansamblu de «eforturi» are drept obiectiv sublinierea rolului bine definit și determinant pe care puterea judecătorească îl are în existența unei societăți democratice, bazată pe respectarea legii.

Procesul de reformă a sistemului judiciar românesc demarat „efectiv” în perioada de pre-aderare a României la Uniunea Europeană și continuat în cea de post-aderare se înfățișează drept un obiectiv strategic de importanță națională necesar a fi – cu succes – finalizat, nu doar pentru a «răspunde» angajamentelor asumate în virtutea calității de parte a comunității internaționale și condiționalităților stabilite prin Mecanismul de Cooperare și Verificare pe Justiție (MCV), ci

(mai ales) și pentru îmbunătățirea/modernizarea sistemului statal românesc – ce reprezintă la rândul-i politica publică de prim rang a factorilor guvernamentali (responsabili) decidenți.

In concreto, «justiția» (după cum bine se știe) reprezintă într-o societate democratică dintr-un stat de drept „autentic” principala garanție a respectării drepturilor și libertăților cetățenești – desfășurarea activității sale jurisdicționale nefiind posibil a fi întreprinsă decât dacă legislativul, executivul, societatea civilă, cetățenii în general contribuie (cu bună credință/*bona fidae* și într-o manieră susținută) la crearea (și, ulterior, respectarea) condițiilor optime înfăpturii actului de justiție necesar. Dacă obiectivele asumate de statul român în cadrul reformei sistemului judiciar românesc (sau mai corect spus în cel juridic, deoarece include o sferă mai largă de subiecți oficiali cu rol în realizarea justiției) vor dobândi deplin contur, atunci vom fi în măsură să afirmăm că România este, cu adevărat, un stat de drept eficient și suficient consolidat, în care drepturile și libertățile fundamentale ale omului (între care și dreptul la un proces echitabil) sunt nu numai propovăduite („teoretic și iluzoriu”), ci (cel mai important) și respectate/aplicate „concret și efectiv”.

Din considerentele anterioare se desprinde, cu prisosință – din punctul meu de vedere –, faptul că dreptul la un proces civil echitabil reprezintă pilonul indispensabil unei bune administrări a justiției într-o „societate democratică” și într-un „stat de drept”. Numeroasele instrumente internaționale în care este consacrat – între care Declarația Universală a Drepturilor Omului și Cetățeanului (O.N.U., 1948), Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CoE, 1950), Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice (O.N.U., 1966), joacă un rol covârșitor – stau mărturie în sensul importanței sale deosebite în ansamblul garanțiilor procedurale menite să asigure justițiabilului un proces civil în fața unui „tribunal stabilit de lege, independent și imparțial”. Conținutul acestor acte juridice stabilește un standard în materie necesar a fi respectat de «autoritățile naționale» ale statelor contractante (la Convenție) nu numai din sfera puterii judecătorești, ci și din cea a puterii executive și legislative.

Cuvinte cheie: «Proces echitabil»; «articolul 6»; «Convenția Europeană a Drepturilor Omului»; «instanța de la Strasbourg (Curtea)»; «drept procedural»; «Tribunal»; «legalitate»; «independență»; «imparțialitate»; «termen rezonabil»; «termen optim și previzibil»; «Consiliul European»; «Comisia Europeană pentru Eficiența Justiției (CEPEJ)»; «Uniunea Europeană (U.E.)»; «Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene»; «Declarația Universală a Drepturilor Omului (O.N.U.)»; Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice (PIDCP – O.N.U.)»; «Constituția României»; «acces liber la justiție»; «societate democratică»; «stat de drept»; «garanție teoretică și iluzorie»; «protecție concretă și efectivă»; «respectarea drepturilor fundamentale ale omului».

Cuprins

I Cadrul juridic internațional privind dreptul la un proces echitabil

1. Precizări prealabile	p. 10
2. Dreptul la un proces echitabil. Conținutul dreptului la un proces echitabil în lumina art. 6 paragraful 1 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului	p. 21
3. Dreptul la un proces echitabil: importanță și scop	p. 23
4. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene	p. 36
5. Concluzii privind garanțiile generale ale dreptului la un proces echitabil	p. 45

II. Cadrul juridic intern privind dreptul la un proces echitabil

1. Dreptul la un proces echitabil	p. 48
2. Dreptul de acces liber la justiție	p. 65
3. Cadrul juridic intern privind dreptul la un proces echitabil	p. 86
4. Noi repere privind dreptul la un proces echitabil în jurisprudența C.E.D.O.	p. 178
5. Hotărârile „pilot” ale Curții Europene a Drepturilor Omului – remediul indirect efectiv pentru încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului de către state?	p. 191

III. Dreptul la un recurs intern efectiv (art. 13 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului)

1. Considerații preliminare	p. 207
2. Aprecierea «duratei rezonabile» a «procesului civil» în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului	p. 238
3. «Dreptul la o durată rezonabilă» a «procesului civil» – Recomandare a Consiliului Europei prin intermediul CEPEJ (Commission européenne pour l'efficacité de la justice) și Noul Cod de procedură civilă	p. 250
4. Concluzie	p. 259

IV. Măsuri legislative întreprinse de statul român în vederea îmbunătățirii cadrului juridico-procesual de soluționare a litigiilor

1. Considerații preliminare privind măsurile legislative întreprinse de statul român în vederea îmbunătățirii cadrului juridico-procesual de soluționare a litigiilor	p. 259
2. Modificările aduse Codului de procedură civilă prin art. I din Legea nr. 202/2010 privind unele măsuri pentru accelerarea soluționării proceselor	p. 263
3. Concluzii	p. 314

V. Reforma sistemului judiciar românesc – cale spre consolidarea statului de drept

1. *Considerații preliminare* p. 315
2. *Reforma sistemului judiciar românesc și Mecanismul de Cooperare și Verificare în domeniul justiției instituit de Comisia Europeană (U.E.)* p. 316
3. *Strategia de dezvoltare a justiției ca serviciu public (2010-2014) a Ministerului român de Justiție* p. 319
4. *CEPEJ (CoE): O componentă esențială de remediat a reformei sistemelor judiciare naționale constă în durată excesivă a proceselor – de la „termenul rezonabil” la „termenul optim și previzibil”* p. 321
5. *Statul de drept și importanța «justiției» – specifică unei societăți democratice* p. 323
6. *Reforma sistemului judiciar românesc – cale spre consolidarea statului de drept* p. 325

VI. Concluzii p. 326

Bibliografie p. 329